

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 929+930.1+ 02:004.0

*Володимир Іванович ПОПИК,
директор Інституту біографічних досліджень НБУВ,
кандидат історичних наук (Київ)*

ДОСВІД ПЕРШОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НБУВ НА ТЛІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Проаналізовано досвід, здобутий Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття його діяльності (середина 90-х рр. ХХ – перші роки ХХІ ст.). Окреслено теоретичні та методичні напрацювання, що слугують подальшому розвитку української довідкової біографіки.

Ключові слова: біографіка, Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, біографічні словники, електронні ресурси біографічної інформації, досвід біографічних досліджень.

Experience gained by Institute of Biographical Researches of the Vernadsky National Library of Ukraine within the first decade of its activity (middle of 1990th – first years of 21st century) is analyzed. Theoretical and methodical ground works, which serve for further development of Ukrainian reference biography study, are defined.

Key words: biography study, Institute of Biographical Researches of the Vernadsky National Library of Ukraine, biographical dictionaries, electronic biographical information resources, experience of biographical researches.

Проанализирован опыт, полученный Институтом биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

в первое десятилетие его деятельности (середина 90-х гг. XX – первые годы XXI в.). Очерчены теоретические и методические наработки, которые служат дальнейшему развитию украинской справочной биографики.

Ключевые слова: биографика, Институт биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, биографические словари, электронные ресурсы биографической информации, опыт биографических исследований.

Двадцятиріччя незалежності України спонукує до осмислення шляху, пройденого за ці роки вітчизняною гуманітарною наукою та культурою, узагальнення досвіду, здобутого на важливих напрямках розбудови національного гуманітарного простору. До їх числа належить, безперечно, розвиток біографічних досліджень і публікацій, що сприяв поверненню із забуття багатьох тисяч раніше замовчуваних імен, зміцненню патріотичної свідомості громадян, піднесенню їх інтелектуального та культурного рівня, утвердженню у суспільстві ідеалів гуманізму. З огляду на це, значний інтерес становить аналіз досягнень і невирішених проблем у діяльності наукових інституцій, які розробляють проблеми біографіки і, серед них, Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

При цьому, для розуміння здобутків і завдань розвитку української довідкової біографіки на сучасному етапі особливої значимості набуває детальне аналітичне опрацювання досвіду роботи Інституту біографічних досліджень упродовж першого десятиліття діяльності, оскільки становлення його як академічного дослідницького осередку припало на важливий етап відродження традицій української гуманітаристики, освоєння нею досвіду європейської та світової науки, розширення проблемно-тематичного діапазону досліджень, наполегливих пошуків нових методологічних орієнтирів, не завжди послідовних спроб визначення найбільш плідних спрямувань зусиль наукового пошуку.

Профіль роботи Інституту біографічних досліджень визначений, насамперед, завданнями розробки теоретичних і методичних проблем біографістики як спеціальної історичної дисципліни, а також формування ресурсів довідкової історико-біографічної інформації. Зважаючи на це, у його діяльності відобразилися не лише загальні закономірності розвитку української гуманітарної науки та культури

кінця ХХ – початку ХХІ ст., а й найважливіші новітні тенденції еволюції вітчизняної та світової біографіки. Їх аналізу, необхідному для більш чіткого усвідомлення подальших перспектив і чергових завдань розвитку біографічних досліджень в Україні впродовж останніх років, було присвячено низку праць науковців інституту – С. М. Ляшко [5, с. 95–131], В. І. Попика [6; 7; 9; 12; 13], О. М. Яценка [21]. Проте, у цих роботах ще не досягнуто необхідного рівня осмислення того, у чому полягають безперечні досягнення Інституту, які можуть надалі плідно використовуватися у розвиткові біографічних досліджень і науково-видавничої практики, а що відійшло у минуле і має розглядатися переважно в плані історії творчих пошуків останнього десятиліття ХХ – перших років ХХІ ст., що, нарешті, виявилось мало перспективним і становить інтерес насамперед як відправний пункт для пошуку принципово відмінних спрямувань творчого пошуку. Зазначене є особливо важливим з огляду на кардинальну зміну ситуації, у якій розвивається дослідницька та видавнича робота – перехід від книжкової до електронної, мережевої культури, що відбувається нині на наших очах. Швидке кількісне та якісне зростання біографічних досліджень і публікацій в Україні та світі, а, крім того, – динамічні трансформації у гуманітарному інформаційному просторі, вимагають постійного переосмислення здобутого досвіду, пошуку нових теоретичних, методичних, а також практичних і організаційно-технічних підходів.

Метою цієї статті є аналіз досягнень Інституту біографічних досліджень упродовж першого десятиліття його діяльності, насамперед, у розвитку теорії та практики формування ресурсів історико-біографічної інформації, а також нерозв'язаних проблем і допущених прорахунків, осмислення яких із висоти сучасного досвіду є важливим для опанування новими дослідницькими підходами та методичними прийомами. Зрозуміло, діапазон дослідницької діяльності інституту впродовж першого десятиліття його діяльності, а особливо у наступний період, є значно ширшим, але обмежені обсяги статті зумовлюють звернення до найважливіших проблем.

Ідея створення у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського спеціалізованого підрозділу, який займався б біографічними дослідженнями, зародилася се-

ред академічної наукової громадськості на самому початку 90-х рр. ХХ ст. Вона мислилася у досить конкретному прикладному плані — як відновлення роботи над фундаментальним «Українським біографічним словником», започаткованої у 1918–1932 рр. академічною Біографічною комісією. Такий підхід цілком відповідав тодішнім уявленням про шляхи відродження національної науки та культури на основі освоєння та продовження здійсненого попередніми поколіннями української наукової і творчої інтелігенції. Взагалі, розмови про необхідність створення національного біографічного словника почалися ще у роки «перебудови», але про практичну реалізацію задуму тоді ще не могло бути й мови. Певною мірою визріванню проекту сприяла й та обставина, що залишки архіву комісії зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ, а, отже, її методичний досвід був доступним для освоєння та застосування. Автор цих рядків пам'ятає перші ділові обговорення проекту вже у 1991 – на початку 1992 рр. Біля його витоків, як автори початкового начерку, стояли кандидат історичних наук О. К. Янковський, який згодом, на жаль, відійшов від наукової роботи, тодішній керівник Сектору суспільних наук Науково-організаційного відділу Президії НАН України кандидат історичних наук В. С. Чишко та кілька інших фахівців-істориків.

Нині, з певної часової відстані цілком зрозуміло, що на зріла в суспільному розумінні, високо патріотична ідея підготовки та видання національного біографічного зводу помітно випереджала на той час внутрішню логіку розвитку української гуманітаристики. Розгортання наукового дослідницького процесу з урахуванням тієї спадщини, яка дісталася незалежній Україні у вигляді відчутних прогалин у розвиткові гуманітарних наук і «непередбачуваності» історичного минулого, вимагало спершу повернення із небуття багатьох і багатьох тисяч достойників, опрацювання їх біографічних матеріалів у формі спочатку хоча б стислих розвідок, наступного написання біографічних статей і нарисів більш широкого формату, видання регіональних і галузевих словників і довідників — тобто, попереднього формування широкої джерельної та історіографічної бази. Однак, на той час розуміння всієї складності завдань, що висувалися на порядок денний, ще не було і не могло бути.

Національний біографічний словник вбачався неодмінним атрибутом утвердження молодої незалежної держави і завдання його підготовки впродовж відносно стислому часу вважалося цілком реалістичним. Наукова та суспільно-політична значущість створення «Українського біографічного словника», сподівання щодо можливості одержання подальшої серйозної підтримки та належного фінансового забезпечення цієї важливої роботи, а головне, неабиякі організаторські зусилля та наполегливість В. С. Чишка сприяли схваленню проекту. Показовим є те, що В. С. Чишко заради нової справи полишив доведену до половини докторську дисертацію з проблематики радянського села, яка в нових суспільних умовах втрачала наукову актуальність.

Підтримка розвитку біографічних досліджень із боку академіка НАН України О. С. Онищенко, а також доктора історичних наук (нині – члена-кореспондента НАН України) Л. А. Дубровіної зробила можливим заснування у складі очолюваного нею Інституту рукопису НБУВ 1 квітня 1994 р. спеціалізованого наукового підрозділу – відділу біографічних досліджень. Рівно через рік – 1 квітня 1995 р. керований В. С. Чишком відділ було перетворено на окремий Інститут біографічних досліджень НБУВ.

Від самого початку роботою Інституту біографічних досліджень постійно цікавився академік НАН України Я. Д. Ісаєвич, який усе життя активно працював на ниві української біографіки. Він гаряче переймався ідеєю створення національного біографічного зводу, певний час, за його розповідями, навіть вів переговори з Видавничим домом Заур (Мюнхен, Німеччина) щодо участі України у реалізації грандіозного проекту Всесвітнього біографічного архіву [10]. На жаль, через незалежні від української сторони обставини, вони не мали позитивного завершення і це переконувало у необхідності розгортання власного проекту безпосередньо в Україні. На початковому етапі розгортання діяльності Інституту біографічних досліджень саме Я. Д. Ісаєвичу належало чимало плідних науково-методичних ідей і практичних ініціатив, які спрямовували роботу інституції в напрямі започаткування справді масштабного та репрезентативного національного меморіалу, покликаного охопити велику масу імен співвітчизників – представників усіх соціаль-

них груп і політичних напрямів, національностей і релігійних конфесій [19, с. 132–135]. Я. Д. Ісаєвич особливо наголошував на неприпустимості обмежитися на сучасному етапі створенням нового словника з кількома сотнями чи тисячами найбільш відомих українських імен. Перші кілька тисяч персоналій, наголошував він під час зустрічей із науковцями інституту, вже достатньо висвітлені у наявній літературі, нехай і з певними недоліками. Такий словник, на його глибоке переконання, нічого не додав би справі дійсного забезпечення зростаючих інформаційних потреб освіти, науки, культури, державного управління, репрезентації України у світі. На думку Я. Д. Ісаєвича, завдання Інституту біографічних досліджень полягало у введенні до наукового обігу систематизованих і точних даних про якомога ширше коло наших співвітчизників — принаймні десятків тисяч людей. Ці принципи положення знайшли відображення і в програмній статті Я. Д. Ісаєвича, якою відкривається перший випуск збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень «Українська біографістика» [1].

У початковий період діяльності Інституту біографічних досліджень В. С. Чишком було чимало зроблено для пропаганди ідеї широкого розгортання в Україні біографічних досліджень, об'єднання зусиль науковців для підготовки «Українського біографічного словника», який проголошувався ним пріоритетом національного значення. Новостворений дослідницький осередок публічно декларував себе безпосереднім продовжувачем справи академічної Біографічної комісії 20-х – початку 30-х рр. Водночас, інститут прагнув утвердити себе в якості провідного академічного спеціалізованого центру розробки теоретичних, методичних і практично-організаційних проблем біографічних досліджень в Україні, насамперед, — у галузі підготовки довідкових біографічних і біобібліографічних видань.

У 90-х рр. науковцями Інституту біографічних досліджень було напрацьовано теоретичні, методичні та організаційні засади формування національного біографічного зводу у вигляді багатотомного друкованого словника із застосуванням при цьому нових на той час комп'ютерних засобів збору, систематизації та редакційного опрацювання його матеріалів (безумовно, на тому рівні, який відповідав тодішньо-

му, нерозвиненому з погляду наших днів, станові програмного забезпечення та загальних уявлень про шляхи використання інформаційних технологій). На цій основі було розроблено Редакційну інструкцію «Українського біографічного словника», концептуальні засади програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання УБС [2; 19, с. 149–159; 20], низку інших методичних матеріалів для авторів окремих статей та упорядників томів словника. Як виявилось згодом, їхні положення мали більш широке методичне значення — для розвитку науково-довідкової біографічної дослідницької та видавничої справи в Україні загалом. Вони використовувалися згодом іншими науковими колективами при підготовці низки біографічних словників і довідників галузевого та регіонального характеру.

Із ряду вузлових питань, що на той час уже виразно визначилися, як такі, що мають принципове значення для подальшого поступу української довідкової біографістики, Інститутом біографічних досліджень у 90-х рр. ХХ ст. було організовано наукові дискусії, до участі в яких залучено провідних науковців ряду установ НАН України та університетів. Підсумки цих обговорень дали змогу українським науковцям-біографістам визначити справді виважені наукові підходи, позбавлені політизації, догматизму, національного романтизму та радикалізму у формуванні «колективного портрету» України. Зазначені напрацювання значною мірою стали основою розділу 4 — «Український біографічний словник (УБС): сучасний стан та перспективи створення» монографії В. С. Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» [19, с. 129–158].

Із першочергових питань, що стосувалися підготовки книжкового національного біографічного словника, принципове значення мав у 90-х рр. ХХ ст. вибір його оптимальної моделі. Він міг стати або класичним зводом біографічних статей, побудованим за абетковим принципом, як і більшість існуючих на той час друкованих національних біографічних словників, або багатотомним виданням, кожна книжка якого містила б статті на всі літери абетки. Така модель, що одержала серед науковців умовну назву «голанської», дає змогу комплектувати кожний черговий том біографічними статтями в міру їх готовності та забезпечує оперативну передачу

книжок до друку. Вона практично зручна й тим, що знімає гостре питання про загальну кількість томів у виданні — за наявності матеріалу серія завжди, у будь який час, може бути продовжена новими додатковими книжками. В Україні подібна модель на кінець 90-х рр. ХХ ст. уже почала успішно реалізовуватися у продовжуваній серії багатотомного біографічного словника «Українська журналістика в іменах», що готувався Львівською національною науковою бібліотекою імені В. Стефаника НАН України під керівництвом члена-кореспондента НАН України М. М. Романюка.

Питання це, на перший погляд суто практично-організаційне, насправді вимагало глибокого осмислення, а не вольових рішень. Пошук його оптимального розв'язання пов'язаний із необхідністю ґрунтовної оцінки доробку попередніх поколінь українських учених, аналізу набутого ними досвіду та визначення перспективних завдань розвитку вітчизняної довідкової біографічної справи, черговості та динаміки їх вирішення. У 90-х рр. ХХ ст. йшлося, насамперед, про необхідність тверезого визначення, чи існувала вже на той час достатня джерельна та історіографічна основа для негайного широкого розгортання підготовки багатотомного словника за абетковим принципом, чи здобута вже та «критична маса» напрацювань, яка робить можливою успішну підготовку як першого, так і всіх наступних за абеткою томів?

На жаль, серйозного аналізу, який би враховував також новітні тенденції у розвиткові довідково-біографічної справи, здійснено не було. Зрештою, Інститутом біографічних досліджень було обрано за зразок модель багатотомного словника, побудованого за класичним абетковим принципом, як більш усталену в історії словникової справи та престижну з огляду на необхідність національного самоствердження України як молодої незалежної держави. Певну роль у прийнятті такого рішення відіграло також те, що практичне наповнення електронної бази даних «Українська біографістика», призначеної для технічної підтримки проекту, вже повним ходом здійснювалося за абеткою — починаючи з перших літер. Однак, при цьому, як бачиться з висоти сьогодення, не було належною мірою враховано нелегкий зарубіжний досвід підготовки словників, який свідчить про надзвичайну трудомісткість і тривалість роботи над черговими томами абетко-

вих словників. Так, на першій половині абетки зупинилося кілька спроб видання багатотомних біографічних словників у ХІХ ст. у Росії. Фундаментальний «Російський біографічний словник» за редакцією О. О. Половцова за всіх надзвичайно сприятливих фінансових і організаційних умов готувався та друкувався впродовж майже 50 років. «Польський біографічний словник», що почав готуватися у 20-х рр. ХХ ст. і виходить друком із 1935 р. [18], досі залишається незавершеним. Не було сповна враховано також уроки діяльності Біографічної комісії УАН-ВУАН, яка у 20-х рр. ХХ ст. теж розгортала роботу над національним біографічним словником за умов відсутності належної бази у вигляді попередніх енциклопедичних і словникових видань галузевого та регіонального характеру. Ці питання у 90-х рр. не були ще достатньою мірою вивченими. С. М. Ляшко тільки почала їх докладне опрацювання за документами Біографічної комісії, що зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ. Її ґрунтовне дослідження «Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933» вийшло друком лише у 2003 р. [15].

Із сучасного погляду зрозуміло, що курс на підготовку окремих томів словника як серії, що могла б носити назву, скажімо, «Матеріалів до Українського біографічного словника» за «голанською системою» (коли кожен том містить статті на літери «А» – «Я»), була б в умовах 90-х рр. ХХ ст. із погляду організаційно-технічного значно більш реалістичною та могла принести реальні результати. Цей урок «втрачених можливостей» виявився дуже корисним досвідом для майбутнього. Значною мірою саме він стимулював трансформацію книжкового словникового проекту у роботу над електронним ресурсом, котрий може без перешкод одночасно наповнюватися у всіх своїх абеткових частинах.

Іншою дискусійною проблемою стали принципи подання в майбутньому «Українському біографічному словникові» персоналій. Його упорядникам насамперед необхідно було обрати оптимальне співвідношення між розміщенням у словнику розлогіх життєписів порівняно невеликого кола видатних особистостей і стислим викладом основних фактів життя та діяльності досить значної кількості діячів менш відомих, часто й зовсім забутих, а головне, — не-

достатньо відомих за літературою та джерелами, за якими у багатьох випадках неможливо скласти класичний життєпис. Зазначена проблема жваво обговорювалася. Ми вже згадували про наполягання академіка НАН України Я. Д. Ісаєвича зробити майбутній словник якомога більш широким за кількістю охоплених персоналій співвітчизників. Погоджуючись із авторитетним ученим, провідні спеціалісти Інституту біографічних досліджень не відкидали однак можливості подання великих за обсягом біографічних статей про визначних діячів. Вирішити проблему пропонувалося за рахунок поділу персоналій на декілька категорій відповідно до значимості внеску тих чи інших осіб у історичний і культурний розвиток України. У цьому питанні В. С. Чишко спирався безпосередньо на методичні напрацювання попередників – Біографічної комісії УАН-ВУАН [19, с. 143], хоча вони їй не містили такої жорсткої регламентації співвідношень між обсягами біографічних статей. Проте, до кінця проблему так і не вдалося розв'язати: реальне розмаїття матеріалу не завжди втискувалося у запропоновані схеми. Зокрема, не було до кінця зрозумілим, чи існує в сучасних умовах доконечна необхідність подавати у словнику досить великі за обсягами описові життєписи Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка, Івана Франка та інших першорядних для національного розвитку України діячів, оскільки їх життя та діяльність уже й поза тим докладно висвітлене у численних фундаментальних наукових працях.

У нерозривному взаємозв'язку з названими вище проблемами постали дискусійні питання про загальні обсяги словника та граничну кількість персоналій, що можуть бути до нього включені. Це, у свою чергу, закономірно висунуло на порядок денний необхідність жорсткого визначення критеріїв відбору до майбутнього словника персоналій із інтенсивно накопичуваної Інститутом біографічних досліджень бази даних «Українська біографістика». У самому загальному плані зазначені критерії було напрацьовано спільними зусиллями науковців Інституту біографічних досліджень і вчених, які активно долучалися до його роботи. Це дало змогу шляхом опрацювання біографічних публікацій і рукописів біографічних статей, що надходили до інституту, визначити певні об'єктивні рубежі між персоналіями, які повинні

включатися до загальнонаціонального біографічного зводу, і тими, що за результатами своєї діяльності не становлять загального інтересу, але цілком відповідають профілю регіональних, місцевих і спеціальних галузевих біографічних словників і довідників.

Водночас питання про загальну кількість томів майбутнього «Українського біографічного словника» та їх обсяг у авторських аркушах остаточно не було вирішене, оскільки в умовах економічної кризи 90-х рр. так і не вдалося розв'язати питання про пріоритетну фінансову та організаційну підтримку проекту. Між тим, як доведено у нових дослідженнях С. М. Ляшко, насамперед обсягами запланованої праці визначаються критерії відбору персоналій, які завжди повинні вироблятися не «в загальному», абстрактно, а під певне конкретне видання [5, с. 139–151].

Невизначеність основних параметрів проектованого видання, інші труднощі, спричинили до того, що частиною науковців почала активно обстоюватися ідея стосовно можливості прискорення видання «Українського біографічного словника» шляхом обмеження його обсягу кількома томами, скажімо, — п'ятьма, трьома, одним — у межах реально на той час можливого, з відповідним запровадженням дуже жорстких критеріїв відбору персоналій (лише найважливіших, найвідоміших імен). Зазначене фактично зводило нанівець сам задум словника як фундаментального національного біографічного зводу, а на тлі наявності у більшості розвинутих зарубіжних країн багатотомних національних біографічних словників виглядало явним анахронізмом.

Зрештою, питання щодо доцільності підготовки «стисло-го» варіанту УБС було швидко зняте з порядку денного виходом у світ цілої низки вітчизняних популярних довідкових біографічних видань. Подаючи біографічні статті про досить широке коло відомих українських діячів, вони цілком задовольнили загальні пізнавальні інтереси читачів, і водночас ще раз довели, що між науково-популярними та науковими виданнями існує кордон, який не можна ігнорувати.

У підсумку, сама дискусія навколо критеріїв відбору імен до словника, не маючи безпосередніх практичних наслідків, поступово втратила актуальність. Об'єктивно це було пов'язане з формуванням наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. принципо-

во нової світоглядної парадигми світової біографістики — тяжіння до якнайбільш повного, без обмежень, розкриття людського потенціалу нації упродовж віків. Електронні бази даних і відкриті електронні ресурси, не будучи зв'язаними граничними обсягами, можуть постійно поповнюватися, але не мають потреби відкидати «зайвий» матеріал.

Зазначені дискусії висвітлили проблему більш високого порядку, яка у 90-х рр. ХХ ст. ще не могла бути осмисленою, навіть не була явно артикульованою: наскільки ідея створення багатотомного біографічного зводу за зразками національних біографічних словників ХІХ – середини ХХ ст. відповідає новітній науковій парадигмі. Адже, класичні багатотомні біографічні словники створювалися у часи панування в науці позитивізму, що спонукав до розлогої описовості, в умовах значно повільнішого, ніж тепер, приросту знань. Та й самі стосунки читача з довідковою літературою носили інший характер. Освічені люди систематично читали енциклопедії та словники. Ці фундаментальні зводи знань в умовах відносно незначної кількості спеціальних публікацій та утрудненості доступу до них, нерідко відігравали для них роль головного джерела ґрунтовної наукової інформації. А для сучасного читача, який володіє доступом до значних масивів диверсифікованої та динамічно змінюваної інформації, першорядне значення має вже не вичерпність біографічних матеріалів, не докладність їхнього викладу, а оперативність, своєчасність оприлюднення нової інформації. У сучасних умовах наявний ресурс біографічної інформації повинен не затверджувати авторитетом фундаментальних видань застарілі, нерідко неточні чи перекручені дані, а гостро реагувати на появу нових відомостей і трактувань.

Проте цей новітній погляд на інформацію як таку, що може і повинна постійно змінюватися, оновлюватися, не відстаючи від динамічного процесу приросту знань, у 90-х рр. минулого століття в українській науці та видавничій практиці ще не вповні визрів. Це значною мірою обумовило те, що проект багатотомного «Українського біографічного словника» розроблявся як «наздоганяючий», а, отже, — вторинний стосовно вже існуючих у світі старих «класичних» словників. Більше того, він навіть і усвідомлювався насамперед як такий, що мусить повторити старі зарубіжні зразки — за-

кономірно пройти той шлях, що пройдений іншими. Певну роль відіграло також недостатньо критичне ставлення до досвіду Біографічної комісії УАН-ВУАН. Значення її методичних напрацювань, можливість їх використання дещо перебільшувалися — без врахування тих величезних змін, що відбулися у суспільстві, гуманітарній науці та видавничо-інформаційній сфері.

Особливої гостроти та значення у дискусіях 90-х рр., організованих Інститутом біографічних досліджень, набуло також питання вибору між суто україноцентричним, етнокультурним підходом до сутності національного біографічного зводу, з одного боку, та державницьким, територіальним принципом, доповненим відображенням персоналій визначних представників української діаспори за межами України. Воно широко обговорювалося на ряді конференцій у Києві та Львові, хоча не знайшло виразного відображення у опублікованих згодом працях. На необхідності формування національного біографічного словника виключно за рахунок персоналій етнічно українських діячів на той час рішуче наполягав авторитетний український історик і громадський діяч Галичини Я. Р. Дашкевич. Водночас, серед київських учених, так само, як і серед науковців майже всіх регіонів України, визнання необхідності застосування державно-територіального принципу у словниково-видавничій роботі практично не викликало ніяких заперечень. Такий досвід відповідав і усталеній світовій практиці спрямування підготовки багатьох наукових і науково-популярних довідкових біографічних видань.

У наступні роки напрацювання вчених-істориків, етнополітологів, культурологів утвердили у суспільній свідомості засади розгляду України як держави з поліетнічним і полікультурним населенням, і це стало відчутною підтримкою принципової позиції Інституту. Відображення у біографічних портретах співвітчизників цілісності історії та культури України у всіх виявах її поліетнічної розмаїтості стало аксіомою. Відповідно до досягнутого у науковому середовищі порозуміння, значну увагу в дослідницькій роботі Інституту біографічних досліджень було надано обґрунтуванню конкретних принципів відтворення у проектованому національному біографічному зводі та в українських біографіч-

них виданнях загалом, поліетнічних і полікультурних реалій української історії, історичних і культурних звязків з іншими народами. З зазначених питань в інституті було підготовлено й опубліковано кілька праць В. І. Попиком [11; 13] і Н. П. Романовою [17]. Власне, на їх матеріалах В. С. Чишком у монографії «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» й було викладено підсумкове бачення зазначених проблем [19, с. 136–143].

Водночас, дещо спірними з погляду сучасної науково-інформаційної парадигми довідкової біографістики, вбачаються висловлені нами у 90-ті рр. тези щодо необхідності досить ретельного відбору імен діячів неукраїнського походження – як представників інших народів і держав, так і етнічних меншин України. Вони були слухними для завдань підготовки книжкових видань із їх обмеженими обсягами та, відповідно, дуже жорсткими критеріями відбору імен. Доба електронної інформації на перший план висунула критерії всебічного та якомога більш повного відображення реалій минулого. Це зумовило автора цих рядків у наступному не раз повертатися до зазначеної проблеми та вносити суттєві корективи у її осмислення, поступово наближаючись до її всебічно збалансованого бачення [8].

Інститутом біографічних досліджень напрацьовано також цілу низку методичних проблем підготовки біографічних статей, важливих не лише для майбутньої роботи над «Українським біографічним словником», а й для підготовки різноманітних за тематикою науково-довідкових біографічних видань. Значну увагу, зокрема, було приділено методичним питанням оптимізації побудови біографічних статей і їх структурних частин: заголовної, дефініції, життєпису, бібліографії [4; 5]. Спеціально обговорювалися також питання про написання імен і прізвищ, особливо, коли йдеться про подання російських, польських та інших неукраїнського походження; принципи зазначення найважливіших дат життя та діяльності осіб, що пов'язано з існуючою у довідковій літературі значною плутаниною з датами за різними стилями, а також випадками, коли різні історичні джерела дають відмінні дати. Щоправда, в опублікованих Інститутом біографічних досліджень працях знайшли відображення далеко не всі матеріали з дискусій, проведених у межах конференцій, «круглих столів» і методичних семінарів.

Методичні напрацювання у галузі підготовки словникових біографічних статей частково було реалізовано у підготовлених науковцями інституту численних «типових статтях» (переважно «малого» обсягу) по недостатньо висвітлених на той час у довідковій літературі персоналіях, що були опубліковані у спеціальній рубриці у перших чотирьох випусках продовжуваного збірника наукових праць «Українська біографістика», а також у єдиній опублікованій до цього часу книжці започаткованої інститутом серії «Матеріали до «Українського біографічного словника» (К., 2003).

Неможливість залучення до роботи Інституту біографічних досліджень більш широкого кола спеціалістів, переходу до реальної роботи над підготовкою томів фундаментального «Українського біографічного словника» у жорстких умовах гострої економічної кризи 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст., зокрема, у зв'язку із зосередженням усіх, досить скромних фінансових можливостей Академії у науково-видавничій справі на кількох великих енциклопедичних проектах, як найбільш пріоритетних, звичайно, пригальмували діяльність творчого колективу. Проте, не лише відсутність належного фінансового та матеріально-технічного забезпечення стримувала справу. Ставало зрозумілішим, що розгортати систематичне формування томів УБС ще зарано. Адже кожна фундаментальна праця має бути підсумком певного етапу нагромадження нових знань, а не проміжним результатом. Сама логіка розвитку науково-дослідного процесу не дає змоги у період бурхливого нагромадження фактичного матеріалу безпосередньо переходити до підготовки та випуску масштабних – багатотисячних за кількістю імен – друкованих біографічних словників. В умовах справжнього «буму» біографічних публікацій, що розгорнувся з середини 90-х рр., необхідно було дочекатися створення справді «критичної маси» джерельних та історіографічних напрацювань, як основи для здійснення проекту. Без цього рукописи окремих томів «Українського біографічного словника» безнадійно застарівали б, ще не дійшовши до друкарського верстата.

Проте, об'єктивно непроста ситуація, перед якою опинився Інститут біографічних досліджень після передчасної смерті у 2003 р. його засновника та першого директора – доктора історичних наук, професора В. С. Чишка, стала серйозним чинником, що спонукав до переосмислення проблеми, пошу-

ку на найближчу та більш віддалену перспективу ефективних альтернативних шляхів реалізації нагромадженого науковцями інституту потенціалу, значних теоретичних, методичних і практичних (у вигляді розгорнутих електронних баз біографічної та бібліографічної інформації та накопичених у них матеріалів) наробків. Відповідно до загальносвітових тенденцій розвитку науково-довідкової біографічної справи, що визначилися на самому рубежі ХХ і ХХІ ст. у зв'язку з бурхливим розвитком новітніх інформаційних технологій і комунікативних мереж, цією альтернативою могло стати лише створення потужних національних електронних науково-довідкових ресурсів історико-біографічної інформації.

Інститут біографічних досліджень уже мав необхідні для подібної непростой трансформації своєї роботи напрацювання. Його важливим досягненням, поряд із розробкою теоретичних і методичних проблем, стало формування електронних баз біографічної та бібліографічної інформації, які вже на рубежі століть містили понад 17 тисяч імен співвітчизників, а також зарубіжних дослідників України та пропагандистів української історії та культури і продовжували безперервно поповнюватися. Підготовлений на її основі Реєстр імен до УБС на літери «А» і «Б» у повністю відредагованому вигляді нараховував понад 3 тисячі імен [16]. Значними були і досягнення у формуванні баз даних із бібліографії джерел української біографістики [3].

Хоча електронні бази даних усе ще розглядалися як суто робочий інструмент накопичення матеріалів і забезпечення редакційної підготовки традиційних книжкових словникових і бібліографічних видань, об'єктивно вони могли бути трансформовані у відкритий для користувачів потужний науково-інформаційний ресурс.

Від середини першого десятиліття ХХІ ст. під впливом нових реалій у розвитку світового науково-інформаційного середовища, пов'язаних у сфері довідкової біографіки з формуванням масштабних баз біобібліографічної інформації — електронних біографічних архівів, біографічних словників, баз даних із історичної та сучасної біографіки та генеалогії, так званих «відкритих архівів», у Інституті біографічних досліджень відбулася трансформація ідеї створення багатотомного книжкового «Українського біографічного словника» у концепцію формування фундаментального елек-

тронного біографічного зводу — «Українського національного біографічного архіву», як інформаційного комплексу, що має поєднати словниковий довідковий ресурс із біобібліографією, повнотекстовою електронною бібліотекою біографічних текстів і праць із теорії та методики біографістики, базою даних із української іконографії. Такий ресурс, на відміну від виданого друкарським способом, а отже, назавжди завершеного книжкового словника, є безперервно доповнюваним і оновлюваним у будь-якій окремій своїй частині, у залежності від появи нових даних і напрацювань про ту чи іншу історичну особу. Його конструктивні особливості обумовлюють можливість постійного доповнення новими персоналіями, а також присвяченими їм текстами публікацій, електронним відтворенням документів, фото-, аудіо- та відеоматеріалами. Обсяги електронного біографічного науково-інформаційного ресурсу, на відміну від книжкових видань, є практично необмеженими, а наявність електронних систем навігації створює можливість швидкого та зручного пошуку необхідної інформації, її оперативного копіювання та використання у наукових, освітніх і пізнавальних цілях. Під впливом розвитку електронного інформаційного середовища, яке набуває впродовж останнього часу нових якісних характеристик, стає зрозумілою необхідність включення створеного УНБА до єдиної мережі існуючих біобібліографічних ресурсів різного рівня та призначення (зокрема, освітніх, регіональних, галузевих, тематичних).

Зазначені нові тенденції означають перехід здійснюваних Інститутом біографічних досліджень теоретичних напрацювань і практичних розробок на принципово інший рівень, в іншу площину. У певному сенсі це вступає у протиріччя з принципами і моделями, виробленими впродовж першого десятиліття діяльності Інституту. Однак, однобічні оцінки у цьому плані були б поверховими. У реаліях наукового пошуку на перший план завжди виступають наступність розвитку ідей, концепцій, наукових підходів, безпосередній зв'язок між послідовними, хоча і якісно відмінними за своєю парадигмальною спрямованістю, етапами дослідницької роботи творчих колективів.

Теоретичні та методичні розробки, здійснені Інститутом біографічних досліджень у плані підготовки до створення друкованого національного біографічного зводу, безпере-

чно, відіграли помітну роль у всьому процесі піднесення біографічних досліджень в Україні. Впродовж першого десятиліття діяльності Інституту були визначені та пропрацьовані найважливіші проблеми розвитку вітчизняної довідкової біографіки. Це сприяло підвищенню загального науково-методичного рівня біографічних довідкових видань, здійсненню цілої низки довідково-біографічних проектів у регіонах. Не дивлячись на певну спірність, із погляду сьогодення, окремих напрацьованих тоді підходів, здобутий у 90-х рр. минулого століття досвід має велике теоретичне та методичне значення для подальшого розвитку науково-довідкової біографічної справи в Україні. Насамперед тим, що виразно окреслив як пройдені до кінця шляхи та піходи, що поволі втрачають свою актуальність в умовах сучасної інформаційної революції, так і визначив нові проблеми, які вимагають свого теоретичного та практичного розв'язання, і завдання, що мають бути вирішені на перспективу.

1. *Ісаєвич, Я. Д.* Біографічний словник — національний пріоритет [Текст] / Я. Д. Ісаєвич // Укр. біографістика : зб. наук. праць. — К., 1996. — Вип. 1. — С. 7-9.
2. *Кислов, В. В.* Нові парадигми інформатики та основи комп'ютерного забезпечення біографічних досліджень [Текст] / В. В. Кислов, О. М. Яценко // Там само. — С. 130-133.
3. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] : матеріали до бібліографії (середина ХІХ-ХХ ст.) / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад. Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець, О. М. Яценко ; голова редкол. О. С. Онищенко. — К. : [б. в.], 2004. — 367 с. — (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
4. *Ляшко, С. М.* Біографічна стаття: до постановки проблеми [Текст] / С. М. Ляшко // Наук. праці НБУВ. — К., 2001. — Вип. 7. — С. 311-315.
5. *Ляшко, С. М.* Українські біографічні довідкові видання ХІХ-ХХ століття: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. — Запоріжжя, 2010. — 288 с.
6. *Попик, В. И.* Виртуальные библиотеки XXI века и задачи создания Украинского национального биографического архива [Текст] / В. И. Попик // Библиотеки нац. академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : научно-практич. и теоретич. сб. — К., 2006. — Вып. 4. — С. 26-36.
7. *Попик, В. И.* Украинский Национальный биографический архив — неотъемлемая часть электронных научно-информационных ресурсов славянского мира [Текст] / В. И. Попик // Укр.-македонський наук. збірник. — К., 2006. — Вип. 2. — С. 272-281.

8. Попик, В. І. Біографістика і дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 7–49.
9. Попик, В. І. Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик // Наук. праці НБУВ. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 501–513.
10. Попик, В. І. Всесвітня біографічна інформаційна система і завдання формування Українського національного біографічного архіву [Текст] / В. І. Попик // Там само. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 467–481.
11. Попик, В. І. Етнічне походження, самоідентифікація і етнокультурна приналежність особи [Текст] / В. І. Попик // Там само. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 270–278.
12. Попик, В. І. Пріоритети розвитку сучасної української біографістики: вчора, сьогодні, завтра [Текст] / В. І. Попик // Там само. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 717–727.
13. Попик, В. І. Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи і персоналій діячів неукраїнського походження [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 18–29.
14. Попик, В. І. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів [Текст] / В. І. Попик // Там само. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 15–27.
15. Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 [Текст] : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко ; НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; Ін-т рукопису. – К. : НБУВ, 2003. – 688 с.
16. Реєстр імен українського біографічного словника [Текст] : літери А – Б / О. В. Бугаєва [та ін.] ; відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Ін-т біографічних досліджень, Укр. біографічне т-во. – К. : [б. в.], 2008. – 158 с. – (Серія «Реєстр Укр. біографічного словника. Робочі зошити» ; вип. 1).
17. Романова, Н. П. Критерії відбору імен діячів неукраїнського походження для Українського біографічного словника [Текст] / Н. П. Романова, В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 18–34.
18. Романова, Н. П. Польський біографічний словник (Polski słownik biograficzny). Принципи побудови. Ucrainica [Текст] / Н. П. Романова // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 175–177.
19. Чишко, В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / Віталій Чишко. – К., 1996. – 239 с.
20. Шостак, В. О. Деякі питання програмно-комп'ютерного забезпечення Українського біографічного словника [Текст] / В. О. Шостак, В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 115–126.
21. Яценко, О. М. Інформаційні технології в діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського із формування електронних біобібліографічних ресурсів [Текст] / О. М. Яценко // Наук. праці НБУВ. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 437–448.

Попик В. І. Досвід першого десятиліття діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на тлі розвитку сучасної біографістики.

Ключові слова: біографіка, Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, біографічні словники, електронні ресурси біографічної інформації, досвід біографічних досліджень.

Проаналізовано досвід, здобутий Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського впродовж першого десятиліття його діяльності (середина 90-х рр. ХХ – перші роки ХХІ ст.) у розвитку теоретичних, методичних та організаційно-технічних засад довідкової біографістики. Висвітлено питання про дискусії, організовані у цей період із найважливіших проблем біографічної дослідницької справи. Дано характеристику напрацювань інституту, спрямованих на забезпечення формування вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації, показано їх значення для подальшого піднесення вітчизняної біографіки в цілому.

Popik V.I. Experience of the first decade of Institute of Biographical Researches NBUV activity against the background of modern biographical science development.

Key words: biography study, Institute of Biographical Researches of the Vernadsky National Library of Ukraine, biographical dictionaries, electronic biographical information resources, experience of biographical researches.

Experience gained by Institute of Biographical Researches of the Vernadsky National Library of Ukraine within the first decade of its activity (middle of 1990th – first years of 21st century) in the development of theoretical, methodical and organizational and technological backgrounds of reference biography study is analyzed. The questions of discussions, organized within this period on most important problems of biographical researching, are dealt with. Ground works of the institute are characterized, directed on provision of forming electronic biographical information resources of our country; their value is shown for further rising of biography study of our country as a whole.

Попик В. И. Опыт первого десятилетия деятельности Института биграфических исследований НБУВ на фоне развития современной биографистики.

Ключевые слова: биографика, Институт биграфических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, биографические словари, электронные ресурсы биографической информации, опыт биографических исследований.

Проанализирован опыт, полученный Институтом биграфических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского в первое десятилетие его деятельности (середина 90-х гг. ХХ – первые годы ХХІ в.) в развитии теоретических, методических и организационно-технических основ справочной биографистики. Освещены вопросы дискуссий, организованных в этот период по важнейшим проблемам биографического исследовательского дела. Дана характеристика наработок института, направленных на обеспечение формирования отечественных электронных ресурсов биографической информации, показано их значение для дальнейшего подъема отечественной биографики в целом.